

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та природокористування
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Кафедра трудових ресурсів і підприємництва

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з науково-педагогічної,
методичної та виховної роботи
_____ О.А. Лагоднюк
“ _____ ” _____ 2018 року

Національний університет
водного господарства
та природокористування

06-05-37

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Program of the Discipline
«Управління ризиками»
«Risk management»

спеціальність 051 «Економіка»
specialty 051 «Economics»
освітня програма «Бізнес-аналітика»
educational program «Business-analytics»

Рівне – 2018

Робоча програма навчальної дисципліни «Управління ризиками» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 051 «Економіка» освітньої програми «Бізнес-аналітика». Рівне: НУВГП, 2018, 14 с.

Розробник: Олійник О.О., к.е.н, доцент кафедри трудових ресурсів і підприємництва.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри трудових ресурсів і підприємництва.

Протокол від «___» _____ 2018 року № ____

Національний університет

Завідувач кафедри

трудових ресурсів і підприємництва _____ Л.І.Безтелесна

Схвалено науково-методичною комісією за спеціальністю 051 «Економіка»

Протокол від «___» _____ 2018 року № ____

Голова науково-методичної комісії

за спеціальністю 051 «Економіка» _____ Л.І.Безтелесна

Національний університет
водного господарства
та природокористування

©О.О. Олійник, 2018 рік

© НУВГП, 2018 рік

Вступ

Програма навчальної дисципліни «Управління ризиками» складена відповідно до освітньо-професійної програми «Бізнес-аналітика» першого рівня вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є сучасні концепції та методи оцінювання і аналізу ризиків, а також механізми оптимізації наслідків ризикових подій.

Міждисциплінарні зв'язки. Дисципліна «Управління ризиками» є складовою частиною циклу професійної підготовки студентів за спеціальністю 051 «Економіка» (освітньою програмою «Бізнес-аналітика»). Вивчення курсу передбачає наявність знань із попередніх курсів: «Соціально-економічна статистика та аналітика», «Основи економіки», «Ринкова інфраструктура». Дисципліна є базовою для вивчення таких дисциплін як «Економічний аналіз», «Економіка підприємства», «Макроекономіка», «Економіко-математичні методи і моделі», «Планування і організація бізнесу».

Вимоги до знань та умінь визначаються галузевими стандартами вищої освіти України.

Анотація

Навчальна дисципліна «Управління ризиками» призначена для вивчення основ ризикології, засвоєння основних концепцій, методів оцінювання та аналізу ризиків, вибору оптимальних управлінських рішень, в тому числі в ризикових ситуаціях, що виникають в управлінні персоналом підприємств.

Метою курсу «Управління ризиками» є надання студентам фундаментальних уявлень про теоретичні основи та принципи функціонування ризик-менеджменту, практики оцінювання та аналізу ризиків, механізмів оптимізації наслідків ризикових подій.

Ключові слова: ризик, управління ризиками, невизначеність, ймовірність, варіація, експертиза, теорія ігор, регулювання, страхування, диверсифікація, лімітування, резервування та ін.

Abstract

The academic discipline «Risk Management» is intended for studying the basics of risk, assimilation of basic concepts, methods of assessment and risk analysis, selection of optimal managerial decisions, including in the risk situations that arise in the management of personnel of enterprises.

The purpose of the course «Risk Management» is to provide students with a basic understanding of the theoretical foundations and principles of risk management, risk assessment and analysis practices, and mechanisms for optimizing the effects of risk events.

Keywords: risk, risk management, uncertainty, probability, variation, expertise, game theory, regulation, insurance, diversification, limitation, reservation, etc.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	05 «Соціальні та поведінкові науки»	За вибором студента	
Змістових модулів – 2	Спеціальність 051 «Економіка»	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 120	Спеціалізація «Бізнес-аналітика»	3-й	4-й
		Семестр	
		5-й	7-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3; самостійної роботи студента – 5	Рівень вищої освіти: бакалавр	28 год.	2 год.
		Практичні	
		14 год.	8 год.
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		78 год.	110 год.
		Індивідуальне завдання	
		-	-
		Вид контролю: залік	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 53,8 %.

для заочної форми навчання – 9,1 %.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою вивчення дисципліни «Управління ризиками» є формування у студентів фундаментальних знань теорії і практики оцінювання та аналізу ризиків, механізмів оптимізації наслідків ризикових подій.

Предметом навчальної дисципліни «Управління ризиками» є теоретико-методологічні та організаційно-економічні аспекти управління різними видами ризиків.

Основними завданнями навчальної дисципліни є засвоєння студентами знань про теоретичні основи і принципи функціонування ризик-менеджменту та

формування навичок щодо вимірювання рівня ризику та визначення раціональної поведінки підприємства для оптимізації його наслідків.

Знання та вміння, що формуються під час вивчення дисципліни. В результаті вивчення дисципліни «Управління ризиками» студент повинен:

Знати:

- сутність та характерні ознаки ризику;
- класифікацію ризиків в підприємстві;
- основні положення ризик-менеджменту;
- методи оцінювання та аналізу ризиків;
- механізми регулювання різних видів ризиків;
- критерії прийняття ризикових рішень.

Вміти:

- ідентифікувати наявні та потенційні ризики підприємства;
- класифікувати ризики підприємства за різними ознаками;
- здійснювати вимірювання та аналіз ризиків відповідно до наявної ринкової ситуації;
- визначати та застосовувати інструменти регулювання різних видів ризиків;
- розробляти заходи щодо оптимізації наслідків ризиків;
- приймати ризикові управлінські рішення.

Місце дисципліни в навчальному процесі підготовки бакалаврів. Теоретичною і методологічною базою вивчення дисципліни «Управління ризиками» є дисципліни гуманітарного та загальноекономічного циклів.

3. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ОЦІНЮВАННЯ ТА АНАЛІЗ РИЗИКІВ

Тема 1. Сутність ризиків.

Поняття ризику, його ймовірнісні характеристики. Суб'єкт та об'єкт ризику. Функції ризику. Причини виникнення ризиків в підприємстві. Взаємозв'язок понять «ризик» та «невизначеність». Психологічні передумови прийняття ризикових рішень.

Тема 2. Класифікація ризиків.

Ознаки класифікації та види ризиків. Системні та внутрішні ризики підприємства. Виробничі, транспортні, фінансові, інвестиційні, комерційні (маркетингові) ризики, ризики у соціально-трудових відносинах. Розмежування ризиків за економічними наслідками.

Тема 3. Організація управління ризиками.

Поняття ризик-менеджменту. Етапи процесу управління ризиком: збір інформації за аспектами ризику, якісний аналіз, методи кількісного оцінювання ризику, розробка заходів щодо оптимізації ризику, прийняття чи відхилення ризикового рішення. Правила управління ризиками.

Тема 4. Статистичні методи оцінювання ризиків.

Дисперсійний метод оцінювання ризику, основні показники варіації. Ймовірнісний метод оцінювання ризику. Визначення ймовірності досягнення

бажаного результату за інтегральною функцією щільності розподілу ймовірностей. Метод β -коефіцієнта оцінювання системного ризику проекту (бізнесу).

Тема 5. Якісні методи оцінювання ризиків.

Сутність та групування якісних методів оцінювання ризику. Метод мозкового штурму. Загальна характеристика експертних процедур, їх використання для розрахунку рівня ризику проекту. Перевірка узгодженості дій експертів на основі розрахунку коефіцієнта конкордації. Методи асоціацій та аналогій.

Тема 6. Матричні методи та критерії прийняття ризикових рішень в умовах невизначеності.

Використання матриць в оцінюванні альтернативних рішень. Критерії прийняття рішень в умовах високої ентропії: максимінний критерій Вальда, мінімаксний критерій Севіджа, критерій недостатнього обґрунтування Лапласа, критерій узагальненого песимізму-оптимізму Гурвіца.

Тема 7. Застосування теорії ігор в умовах ризику.

Методологічні засади теорії ігор. Класифікація ігор. Чиста та змішана стратегії. Засоби розв'язання завдань теорії ігор. Оптимальна поведінка в умовах специфічних видів ризику.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. РЕГУЛЮВАННЯ РИЗИКІВ

Тема 8. Основні напрями впливу на ризик.

Методи уникнення ризику. Характеристика основних засобів регулювання ризику: резервування засобів, система вибору клієнтів, залучення зовнішніх джерел, здобуття додаткової інформації, диверсифікація, лімітування, біржове хеджування ризиків.

Тема 9. Страхування ризиків.

Сутність страхування, суб'єкти та об'єкти страхування. Особисте, майнове страхування та страхування відповідальності. Критерії прийняття рішень щодо страхування ризиків. Страхування вантажів.

Тема 10. Диверсифікація ризиків, її види та сфери застосування.

Поняття диверсифікації, сутність політики диверсифікації підприємства, поняття кореляції активів. Причини диверсифікації підприємницької діяльності. Переваги та недоліки диверсифікації. Аналітичний, табличний та графічний методи визначення доцільності диверсифікації.

Тема 11. Оптимізація інвестиційних ризиків.

Ризик інвестиційного портфеля. Принципи формування та оптимізація структури портфеля інвестицій. Критерії оцінки інвестиційних проектів. Вплив ризику та інфляції на величину очікуваної ставки відсотку (дисконту).

4. Структура навчальної дисципліни для денної та заочної форми навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	денна форма				заочна форма			
	Усього	у т.ч.			Усього	у т.ч.		
		л	пр	ср		л	пр	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Змістовий модуль 1. Оцінювання та аналіз ризиків								
Тема 1. Сутність ризиків.	9	2	1	6	10	-	-	10
Тема 2. Класифікація ризиків.	11	3	1	7	11	1	1	9
Тема 3. Організація управління ризиками.	11	2	1	8	11	-	-	11
Тема 4. Статистичні методи оцінювання ризиків.	10	3	1	6	11	-	1	10
Тема 5. Якісні методи оцінювання ризиків.	12	4	2	6	11	-	1	10
Тема 6. Матричні методи та критерії прийняття ризикових рішень в умовах невизначеності.	9	2	1	6	11	-	1	10
Тема 7. Застосування теорії ігор в умовах ризику.	10	2	1	7	11	-	1	10
Разом змістовий модуль 1	72	18	8	46	76	1	5	70
Змістовий модуль 2. Регулювання ризиків								
Тема 8. Основні напрями впливу на ризик.	15	4	2	9	13	1	1	11
Тема 9. Страхування ризиків.	11	2	1	8	10	-	1	9
Тема 10. Диверсифікація ризиків, її види та сфери застосування.	11	2	2	7	11	-	1	10
Тема 11. Оптимізація інвестиційних ризиків.	11	2	1	8	10	-	-	10
Разом змістовий модуль 2	48	10	6	32	44	1	3	40
Всього годин	120	28	14	78	120	2	8	110

5. Теми практичних занять

№	Теми і зміст практичних занять	К-сть годин	
		денна форма	заочна форма
1	2	3	4
1.	Сутність ризиків. Підходи до дефініції поняття «ризик». Функції, які виконує ризик. Причини ризиків. Психологічна готовність до ризику.	1	-
2.	Класифікація ризиків. Види ризиків за місцем виникнення, характером наслідків, стадіями економічного обороту,	1	1

	економічними наслідками. Попередня оцінка ризиків експертним способом в умовах започаткування бізнес-проекту.		
3.	Організація управління ризиками. Сутність і зміст управління ризиками. Принципи управління ризиками. Етапи процесу управління ризиками.	1	-
4.	Статистичні методи оцінювання ризиків. Розрахунок рівня ризику варіаційним та ймовірнісним методом. Визначення коефіцієнта системного ризику та порівняння результатів підприємництва за співвідношенням «ризик - рентабельність».	1	1
5.	Якісні методи оцінювання ризиків. Метод мозкового штурму. Методи експертних оцінок. Методи асоціацій та аналогій. Застосування методу «Дельфі» та спрощеної схеми експертизи.	2	1
6.	Матричні методи та критерії прийняття ризикових рішень в умовах невизначеності. Критерії обґрунтування господарських рішень в умовах невизначеності. Матриця прибутків і матриця витрат, особливості їхньої побудови. Критерії прийняття рішень в умовах повної невизначеності.	1	1
7.	Застосування теорії ігор в умовах ризику. Теорія ігор і ризику. Чисті стратегії. Змішані стратегії. Оптимальні змішані стратегії. Елементарні прийоми розв'язування ігор.	1	1
8.	Основні напрями впливу на ризик. Методи уникнення, компенсації, збереження та передачі ризику. Організаційні методи зниження ризику. Мінімізація збитків.	2	1
9.	Страховання ризиків. Види страхування. Економічні засади страхової діяльності. Страхова вартість. Страхова сума. Страхове відшкодування.	1	1
10.	Диверсифікація ризиків, її види та сфери застосування. Мотиви диверсифікації діяльності. Визначення доцільності диверсифікації портфеля активів на основі табличного, графічного, аналітичного методів.	2	1
11.	Оптимізація інвестиційних ризиків. Етапи формування портфеля цінних паперів. Взаємозв'язок між показниками NPV, PI, IRR, CC (Cost Capital). Техніка дисконтування.	1	-
Всього		14	8

6. Самостійна робота

Розподіл годин самостійної роботи для студентів денної форми навчання:

Вид самостійної роботи	Кількість годин
Підготовка до аудиторних занять (0,5 год. /1 год. занять).	21
Підготовка до контрольних заходів (6 год. на 1 кредит ЄКТС).	24
Опрацювання окремих тем програми або їх частин, які не викладаються на лекціях.	33
Всього	78

6.1. Завдання для самостійної роботи

Назви тем	Кількість годин	
	денна форма	заочна форма
1	2	3
<i>Тема 1. Сутність ризиків.</i> Основні ознаки ризику в підприємстві. Об'єктивні та суб'єктивні причини ризику. Спільні та відмінні риси ситуацій невизначеності та ризику. Теорія прагнення до успіху.	6	10
<i>Тема 2. Класифікація ризиків.</i> Статистичні та динамічні ризики. Причини виробничого ризику. Валютний та кредитний ризик. Ризик втрати майна. Ризик втрати прибутку.	7	9
<i>Тема 3. Організація управління ризиками.</i> Мета і завдання розробки програми управління ризиками. Інформаційне забезпечення розроблення програми управління ризиками. Формування стратегії управління ризиком.	8	11
<i>Тема 4. Статистичні методи оцінювання ризиків.</i> Кількісна оцінка ризику в абсолютному і відносному виразі. Зумовленість витрат подіями різного класу. Статистичні розподіли витрат.	6	10
<i>Тема 5. Якісні методи оцінювання ризиків.</i> Групування якісних методів оцінювання ризиків. Метод контрольних запитань. Метод морфологічного аналізу. Метод критичних значень.	6	10
<i>Тема 6. Матричні методи та критерії прийняття ризикових рішень в умовах невизначеності.</i> Критерії прийняття рішень в умовах часткової невизначеності: критерій Байєса, критерій Бернуллі-Лапласа. Умови оптимальності альтернатив за різними критеріями прийняття рішень в умовах ризиків.	6	10
<i>Тема 7. Застосування теорії ігор в умовах ризику.</i> Предмет теорії ігор. Гра-підприємництво. Графічний метод розв'язування ігор. Модель торгів. Ризик безповоротних можливостей.	7	10
<i>Тема 8. Основні напрями впливу на ризик.</i> Передача (трансфер) ризику. Типи і види контрактів. Створення страхового товарного запасу та запасу коштів. Біржові стратегії оптимізації ризиків. Придбання додаткової інформації про вибір і результати ризику.	9	11
<i>Тема 9. Страхування ризиків.</i> Сутність, особливості та завдання актуарних розрахунків в страхуванні. Структура страхових тарифів. Види страхових внесків.	8	9
<i>Тема 10. Диверсифікація ризиків, її види та сфери застосування.</i> Теоретична суть диверсифікації. Суттєві ознаки диверсифікації. Вертикальна, горизонтальна та конгломеративна диверсифікація. Виробнича, фінансова та маркетингова диверсифікація.	7	10
<i>Тема 11. Оптимізація інвестиційних ризиків.</i> Види ризиків при оцінці інвестиційних проектів. Ключові категорії та положення розробки варіантів інвестиційних проектів. Оцінка ринкової вартості підприємства та ризик.	8	10
Всього годин	78	110

7. Методи навчання

При викладанні навчальної дисципліни «Управління ризиками» використовується інформаційно-ілюстративний та проблемний методи навчання із застосуванням:

- лекцій у формі діалогу;
- проблемних лекцій;
- опорного роздаткового матеріалу;
- індивідуальних завдань для вирішення практичних вправ та задач;
- тестування.

При проведенні занять використовуються наступні ТЗН:

- мультимедійна презентація лекційного матеріалу за окремими темами;
- друковані роздаткові матеріали.

Національний університет
волинського господарства
та природокористування

8. Методи контролю

Для оцінювання знань студентів передбачається проведення поточного та підсумкового контролю знань за ЄКТС.

Основними критеріями, що характеризують рівень компетентності студента при оцінюванні результатів поточного контролю є такі:

- виконання всіх видів навчальної роботи, що передбачені робочою програмою навчальної дисципліни;
- глибина і характер знань навчального матеріалу за змістом навчальної дисципліни, що міститься в основних та додаткових літературних джерелах;
- вміння аналізувати явища, що вивчаються, у їх взаємозв'язку і розвитку;
- характер відповідей на поставлені питання;
- вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних задач;
- вміння аналізувати достовірність одержаних результатів.

Оцінювання результатів поточної роботи проводиться за такими критеріями:

0% – завдання не виконано;

40% – завдання виконано частково та містить суттєві помилки методичного або розрахункового характеру; висновки не аргументовані і не конкретні, звіт підготовлено недбало;

60% – завдання виконано повністю, але містить суттєві помилки у розрахунках або в методиці; висновки містять окремі недоліки, судження студента не достатньо аргументовані, звіт підготовлено з незначним відхиленням;

80% – завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки (розмірності, висновки, оформлення тощо);

100% – завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень.

Денна форма навчання

Для визначення рівня засвоєння студентами навчального матеріалу використовуються наступні методи оцінювання знань:

- поточне тестування у вигляді контрольних завдань;
- усне опитування;
- вирішення практичних вправ та завдань;

- підсумкове оцінювання.

Заочна форма навчання

Для визначення рівня засвоєння студентами навчального матеріалу використовуються наступні методи оцінювання знань:

- оцінювання виконання завдань під час аудиторних занять;
- підсумкове оцінювання.

При оцінюванні знань для всіх форм навчання використовується 100-бальна шкала оцінювання.

9. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота											Сума
Змістовий модуль 1							Змістовий модуль 2				
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	100
4	11	7	12	12	11	7	9	8	11	8	

T1, T2 ... T11 – теми змістових модулів

10. Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою
	для заліку
90–100	зараховано
82–89	
74–81	
64–73	
60–63	
35–59	не зараховано з можливістю повторного складання
0–34	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

Методичне забезпечення навчальної дисципліни «Управління ризиками» включає :

- навчальний посібник;

Гуменюк В.Я., Міщук Г.Ю., Олійник О.О. Управління ризиками: Навч. посібник / В.Я. Гуменюк, Г.Ю. Міщук, О.О. Олійник. – Рівне: НУВГП, 2010. – 158 с. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://ep3.nuwm.edu.ua/12301/1/%D0%A3%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B8_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf

- конспект лекцій на паперовому носії;
- друкований роздатковий матеріал;
- слайдова презентація дисципліни «Управління ризиками» (лекційні заняття) в програмі «Microsoft Power Point».

12. Рекомендована література

Базова

1. Балджи М.Д. Економічний ризик та методи його вимірювання. Навчальний посібник. – Харків: Промарт, 2015. – 300 с.
2. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
3. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: Навч. посібник / Л. І. Донець. – Київ: ЦНЛ, 2006. – 321 с.
4. Ілляшенко С. М. Економічний ризик: Навч. посібник / С. М. Ілляшенко. – 2-ге вид., доп., перероб. – Київ: ЦНЛ, 2004. – 220 с. (с. 88 – 141).
5. Останкова Л.А., Шевченко Н.Ю. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 256 с.
6. Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Управління ризиками. Навч. посібник. – Харків: ХНАМГ, 2008. – 124 с.

Допоміжна

1. Горелов Д.О. Стратегія підприємства: навч.-метод. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Д.О. Горелов, С.Ф. Большенко. – Харків: Вид-во ХНАДУ, 2010. – 133 с.
2. Грішнова О.А., Міщук Г.Ю., Олійник О.О. Соціальна відповідальність у трудових відносинах: теорія, практика, регулювання ризиків: Монографія. – Рівне: НУВГП, 2014. – 216 с.
3. Гуменюк В. Я. Біржове регулювання підприємницьких ризиків: Монографія / В. Я. Гуменюк, Г. Ю. Міщук. – Рівне: УДУВГП, 2004. – 127 с. (с. 41 – 75)
4. Качалов Р.М. Управление экономическим риском. Теоретические основы и приложения / Качалов Р.М. – СПб.: Нестор-История, 2012. – 248 с.
5. Конспект лекцій з дисципліни «Ризикологія» (для студентів денної та заочної форми навчання спеціальності 6.050100 «Економіка підприємства») / Уклад.: М.В. Прокопенко – Харків, 2010 р.
6. Страхування: навч. посіб. / Т.А. Говорушко, В.М. Стецюк; за ред. Т.А. Говорушко. – К.: – Львів: «Магнолія 2006», 2014. – 328 с.

13. Інформаційні ресурси

1. Наукова бібліотека НУВГП (м. Рівне, вул. Олекси Новака, 75) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nuwm.edu.ua/naukova-biblioteka> (<http://lib.nuwm.edu.ua/>)
2. Обласна наукова бібліотека (м. Рівне, майдан Короленка, 6) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.rv.ua/>
3. Рівненська централізована бібліотечна система (м. Рівне, вул. Київська, 44) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cbs.rv.ua/>